

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Max Bodin

Omvänd åberopsbörda?

En studie om åberopsbördans fördelning i en negativ fastställsetalan

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Marcus Utterström

Termin: HT23

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte och frågeställning.....	5
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Metod och material.....	6
1.5 Forskningsläge	8
1.6 Disposition	9
2 CIVILPROCESSUELLA BEGREPP.....	10
2.1 Konkreta och abstrakta rättsfaktum.....	10
2.2 Åberopsbörda och bevisbörda.....	10
2.3 Dispositiva tvistemål.....	11
3 ÅBEROPANDE	12
3.1 Innebörden av ett åberopande.....	12
3.2 Åberopandets föremål.....	13
3.3 Relationen till innehållet i stämningsansökan.....	14
3.4 Sakinvändningar och den successiva relevansens princip.....	15
4 ÅBEROPSBÖRDAN OCH DESS PLACERING	18
4.1 Utgångspunkter	18
4.2 Rättsgrundande, rättshindrande och rättsupphävande rättsfaktum ...	19
4.3 Processekonomiska överväganden.....	20
4.4 Bevisbördan.....	21
5 NEGATIV FASTSTÄLLESETALAN	23
5.1 Syftet med en negativ fastställsetalan	23
5.2 Närmare om rättsförhållande.....	24
6 ÅBEROPANDE OCH ÅBEROPSBÖRDAN I NEGATIVA FASTSTÄLLESEMÅL.....	26

6.1	Prejudikat.....	26
6.2	Doktrin.....	26
7	ANALYS.....	29
7.1	Åberopsbördans förklaringsmodeller.....	29
7.2	Processrättens systematik	30
7.3	Slutsats.....	31
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32

Summary

Chapter 17, section 3, second sentence of the Swedish Code of Judicial Procedure (SCJP) is considered to include a so-called burden of pleading. Depending on the nature of a material fact, if not pleaded, one of the parties stands the risk of that fact falling outside the scope of the court's review. Material facts can be described as material circumstances which are claimed to fulfil the prerequisite of a substantive legal rule. Generally, the plaintiff is considered having to plead the circumstances on which it bases its action. In a negative declaratory action, where the plaintiff may claim circumstances which *do not* correspond to a prerequisite, questions arise regarding the burden of pleading in this form of action. This issue is examined in the essay, by the question: How can the burden of pleading be allocated in a negative declaratory action? To answer the question a three-part method was used, consisting of a legal dogmatic method, a literature study and an analytic method.

The exploratory part of the essay starts with examining the rules and explanatory models that exist regarding pleading and the burden thereof. This consisted of chapter 17, section 3, second sentence of the SCJP and three prevalent explanatory models regarding the burden of pleading being studied. The first model is about the breakdown of material facts as right-founding, right-altering and right-suspending. Furthermore, the second model is connected to procedural economy and the last model to the burden of proof. Subsequently, the negative declaratory action was examined, as well as its role in Swedish procedural law. In closing, the (sparse) case law and legal research that concerns the issue addressed in the essay were examined.

In the analysis it is stated that the legal situation is uncertain. Though, according to the explanatory models, the burden of pleading may in several cases be reversed, ergo, the plaintiff has the burden of pleading for material facts that the respondent has in other forms of action and vice versa. A reversed burden of pleading may also seem suitable from a systematic viewpoint. However, some legal scholars advocate for a more flexible allocation of the burden of pleading.

Sammanfattning

17 kap. 3§ andra meningen rättegångsbalken (RB) anses innefatta en så kallad åberopsbörda. Beroende på ett rättsfaktums art står en viss part risken för att en omständighet inte åberopats, med följden att omständigheten faller utanför domstolens prövningsram. Rättsfakta kan beskrivas som sakomständigheter vilka påstås uppfylla rekvisit i en materiell rättsregel. Käranden anses som utgångspunkt behöva åberopa de omständigheter som denne grundar sin talan på. I en negativ fastställsetalan där käranden kan påstå omständigheter som *inte* motsvarar ett rekvisit väcks frågan om hur åberopsbördan kan fördelas inom denna taleform. Det är denna problematik som undersökts genom frågeställningen: Hur kan åberopsbördan fördelas inom ramen för en negativ fastställsetalan? För att svara på frågan har en tredelad metod tillämpats, bestående av en rättsdogmatisk metod, en litteraturstudie och en analytisk metod.

Uppsatsens avhandlande del har först undersökt de regler och förklaringsmodeller som finns om åberopande och åberopsbördans fördelning. Inledningsvis studerades 17 kap. 3§ andra meningen RB samt tre prevalenta förklaringsmodeller för åberopsbördan. Den första modellen rör rättsfaktas uppdelning som rättsgrundande, rättsändrande och rättsupphävande. Vidare avser den andra modellen processekonomiska överväganden och den sista kopplas till bevisbördan. Därefter undersöktes negativ fastställsetalan och dess roll inom den svenska processrätten. Avslutningsvis behandlades den (sarsamma) praxis och doktrin som berört den i uppsatsen behandlade problematiken.

I analysen konstateras att rättsläget är oklart. Utifrån förklaringsmodellerna verkar dock åberopsbördan i flera fall bli omvänd, det vill säga att käranden kan ha åberopsbördan för de rättsfakta som en svarande har i andra taleformer och tvärt om. En omvänd åberopsbörda kan även anses lämpligt utifrån en systematisk synpunkt. Det finns dock forskare som förespråkar en mer flexibel fördelning av åberopsbördan.

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna
EU	Europeiska unionen
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv avdelning I
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TfR	Tidskrift for Rettsvitenskap

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Rättegången kan beskrivas som ”en förhandling mellan de tvistande parterna inför en opartisk domare”, ett kontradiktoriskt förfarande.¹ Annorlunda uttryckt är det ett trepartssamtal mellan kârânde och svarande med domstolen i bakgrunden som leder samtalet och beslutar.² Den kontradiktoriska samtalsmodellen krâver att parterna tydligt redogôr fôr tvisten och domstolens beslutsunderlag.³ Som ett led i detta kan parterna sjâlva avgrânsa tvisten genom att ställa upp domstolens yttre prôvningsram. Parternas dispositionsrätt fôljer av dispositionsprincipen som kommer till uttryck i 17 kap. 3§ rättegångsbalken (RB).⁴ Domstolen är bunden till parternas yrkanden enligt fôrsta meningen och till parternas âberopanden enligt andra meningen. Utifrån det sistnämnda får domstolen bara dôma på omständighet som part âberopat till grund fôr sin talan, rättsfaktum. Fôr att en omständighet ska klassas som rättsfaktum ska den uppfylla ett rekvisit i en materiell rättsregel.⁵

17 kap. 3§ andra meningen RB har även ansetts ge uttryck fôr den så kallade âberopsbördan. Denna innebär att, beroende på ett rättsfaktums art, en viss part står risken fôr att rättsfaktumet inte âberopats och därmed faller utanfôr domstolens prôvningsram.⁶ I de flesta taleformer anses kârânden behôva âberopa de rättsfakta som utgôr grunden fôr sitt yrkande.⁷ Vid en så kallad negativ fastställelsetalan som regleras i 13 kap. 2§ RB yrkar dock kârânden att domstolen ska fastställa att ett rättsfôrhållande *inte* fôreligger mellan parterna. Därmed påstås omständigheter som *inte* motsvarar ett rekvisit i fôrhållande till den i målet aktuella rättsfôljden, vilket en part som utgångspunkt inte har

¹ Westberg (2021) s. 137.

² Hardenberger (2023) s. 705; Westberg (2021) s. 137.

³ Westberg (2021) s. 143.

⁴ Ibid. s. 150–151.

⁵ Hardenberger (2023) s. 215; Westberg (2021) s. 153.

⁶ Westberg (2021) s. 343–344.

⁷ Ekelôf, Edelstam & Pauli (2011) s. 33.

åberopsbördan för.⁸ Detta skulle kunna påverka synen på den kontradiktoriska samtalsmodellen och väcker frågor om åberopsbördans placering i negativa fastställelse mål.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet är att utreda hur åberopsbördan kan placeras i negativa fastställelse mål utifrån gällande rätt och förklaringsmodeller för åberopsbördan, vilka kan ses som ett komplement till den gällande rätten. Därigenom ämnar uppsatsen utreda vilka fördelningar av åberopsbördan som kan anses vara tillåtna. För att uppnå syftet med uppsatsen ska följande fråga besvaras:

- Hur kan åberopsbördan fördelas inom ramen för en negativ fastställsetalan?

1.3 Avgränsningar

Arbetet kommer enbart beröra svensk rätt, eftersom det är åberopsbördan enligt RB som utgör uppsatsens utgångspunkt. Därmed faller EU-rättsliga aspekter utanför uppsatsens omfång. Även komparativa inslag avgränsas bort. Anledningen till detta är att åberopsbördan inte har samma roll i andra rättsordningar.⁹ Därtill kommer uppsatsen fokusera på civilprocessuella mål inför allmän domstol, mer specifikt dispositiva tvistemål, eftersom 17 kap. 3§ andra meningen RB reglerar just denna typ av tvistemål. Det finns ett antal förklaringsmodeller för åberopsbördans placering. Jag har valt att avgränsa undersökningen till de tre som jag bedömer är mest etablerade inom doktrinen.¹⁰ Anledningen är dels tids- och utrymmesskäl, dels att det finns skäl att särskilt beakta de modeller som ofta diskuteras. En risk med denna avgränsning är dock att vissa nyanser om åberopsbördans fördelning kan komma att förbises, eftersom det finns ytterligare förklaringsmodeller. Utifrån det tillgängliga materialet avgränsas olika typfall för åberopsbördan i stort sett bort.

⁸ Heuman (2007/08) s. 913.

⁹ Jfr Hardenberger (2023) s. 28.

¹⁰ Jfr Hardenberger (2023) s. 431–465; jfr Westberg (2021) s. 344–346; jfr Ekelöf, Edelstam & Pauli (2011) s. 31–32.

I de fall källor diskuterar vissa faktum utifrån en negativ fastställsetalan förekommer dock exempel från vissa typsituationer där HD tagit ställning till åberopsbördan i andra taleformer.

Uppsatsen avgränsas ytterligare till att undersöka negativ fastställsetalan utifrån 13 kap. 2§ RB. Rekvisiten i bestämmelsen kommer dock inte redogöras för i detalj, eftersom det inte är av avgörande betydelse utifrån syftet. Av samma skäl avgränsas även bestämmelsens tredje stycke bort, vilket är en allmän hänvisning till fastställsetalan enligt annan lag. Andra delar av RB kommer endast beröras i syfte att förstå 17 kap. 3§ och 13 kap. 2§. Det finns vid tiden för denna uppsats mig veterligen inget som tyder på att 17 kap. 3§ andra meningen RB skulle strida mot Europakonventionen (EKMR). Konventionens sjätte artikel får dock viss betydelse vid tolkningen av 13 kap. 2§ RB. Därmed kommer EKMR enbart behandlas summariskt i relation till den bestämmelsen.

Åberopande och åberopsbördan är i praktiken nära kopplat till domstolens materiella processledning, men detta kommer inte undersökas på grund av att det faller utanför syftet och frågeställningen. Av tids- och utrymmesskäl är det inte möjligt att djupgående behandla de principer som finns för bevisbördans placering. I stället kommer bevisbördan enbart behandlas översiktligt. Även här finns en risk att vissa aspekter undgås till följd av att det kan finnas kopplingar mellan bevisbördan och åberopsbördan.

1.4 Metod och material

För att uppnå syftet med denna uppsats måste innebörden av 17 kap. 3§ andra meningen RB och 13 kap. 2§ RB undersökas. En sådan undersökning kan anses falla under en rättsdogmatisk metod. Jan Kleineman beskriver nämnda metod som en analys av ”de olika elementen i rättskällehäran så att slutresultatet får antas spegla innehållet i gällande rätt”.¹¹ Utgångspunkten blir därav i första hand lagtext, i enlighet med rättskällehierarkin.¹² Därtill kommer även förarbeten och rättspraxis behandlas för att komplettera lagtexten. Det är

¹¹ Kleineman (2018) s. 26.

¹² Jfr Dahlman (2019) s. 57 och 68.

omdiskuterat huruvida alla typer av förarbeten är rättskällor, men i detta arbete kommer enbart propositioner och offentliga utredningar användas, vilka allmänt accepteras som rättskällor. Med rättspraxis avses prejudikat från den högsta instansen, det vill säga HD.¹³ Det kan dock tilläggas att prejudikat från HD inte anses bindande, utan vägledande.¹⁴ Enligt Westberg innebär detta att domens rationalitet avgör hur övertygande ett prejudikat är.¹⁵

När de ovan nämnda rättskällorna inte ger någon tydlig vägledning kommer dessa kompletteras av doktrin. Det är omdiskuterat huruvida doktrin har en status som rättskälla. Generellt kan doktrinen ses som ett argument för domstolar, men har ingen egen rättslig auktoritet.¹⁶ Doktrinen anses dock ha en viktig roll i rättsordningen för att kunna utreda innehållet i gällande rätt samt kritisera den.¹⁷ Det är med denna utgångspunkt doktrin kommer tillämpas inom ramen för uppsatsen, gällande de ovan nämnda bestämmelserna. Därtill kommer doktrinen användas för att framföra skilda tolkningar och synsätt på olika juridiska företeelser. Den rättsdogmatiska metoden kommer främst utgå från att fastställa de lege lata, alltså en beskrivning av nuvarande rättsläge.¹⁸

Utöver 17 kap. 3§ och 13 kap. 2§ RB kommer även förklaringsmodeller för åberopsbördan granskas för att uppnå uppsatsens syfte. Många av de teorier och förklaringsmodeller som finns i relation till åberopsbördans placering förekommer enbart inom doktrinen och har inget uttryckligt stöd i de etablerade rättskällorna. Modellerna är inte bindande och ses snarare som riktlinjer för hur domstolen *bör* placera åberopsbördan när specifika regler saknas.¹⁹ En metodologisk problematik blir därav huruvida en undersökning av dessa teorier omfattas av den rättsdogmatiska metoden eller inte. Eftersom HD inte tydligt tagit ställning i frågan tangerar metoden enligt min mening gränsen mellan en rättsdogmatisk metod och en rättsvetenskaplig litteraturstudie, men lutar mot den senare. Det vill säga, det är oklart om modellerna faktiskt har

¹³ Dahlman (2019) s. 68–69.

¹⁴ Dahlman (2019) s. 70; NJA 1994 s. 194.

¹⁵ Westberg (2021) s. 413.

¹⁶ Dahlman (2019) s. 70–71.

¹⁷ Kleineman (2018) s. 36–37.

¹⁸ Jfr Kleineman (2018) s. 36.

¹⁹ Hardenberger (2023) s. 78–79.

stöd i rättskällorna eller ej. Metoden som används kommer alltså främst utgå från doktrin, men även prejudikat kommer undersökas.

Äldre material från främst 1950–1960-talen kommer användas i viss utsträckning. 17 kap. 3§ och 13 kap. 2§ RB har inte ändrats sedan lagens tillkomst och de ursprungliga förarbetena är därmed fortfarande relevanta. Av samma anledning finns det skäl att undersöka äldre doktrin.

När innehållet i reglerna om åberopsbördan och förklaringsmodellerna undersökts, kommer de kritiskt analyseras och problematiseras i ljuset av negativa fastställelsemål, vilket möjliggör en reflektion över rättsläget.²⁰ Därtill kan förklaringsmodellerna i sig knytas till detta kritiska perspektiv, eftersom de tillämpas på grund av oklarheter i lagen. Vidare förekommer även viss diskussion om hur rätten bör utvecklas, vilket inom den rättsdogmatiska analysen kallas de lege ferenda.²¹ Analysen kommer främst centreras runt det sista avsnittet, men viss löpande analys förekommer. I dessa fall kommer tydliggöras att det är mina tolkningar.

Sammanfattningsvis kan metoden förklaras som tredelad. En rättsdogmatisk del i förhållande till undersökningen av gällande rätt. Vidare faller förklaringsmodellerna främst under en rättsvetenskaplig litteraturstudie. Avslutningsvis tillämpas en analytisk metod för att kritiskt studera vad som framkommit ur de två förstnämnda metoderna.

1.5 Forskningsläge

Termen ”åberopsbörda” etablerades av Robert Boman genom en artikel i SvJT²² och vidareutvecklades i hans doktorsavhandling *Om åberopande och åberopsbörda* från 1964. Det har inte förekommit några andra omfattande studier fram till 2023²³, men åberopsbördan har i viss mån behandlats av rättsvetenskaplig litteratur och artiklar. Däribland av Peter Westberg i *Civilrättskipning I* och Lars Heuman i artikeln *Skyldigheten enligt RB 17:3 att göra*

²⁰ Jfr Schelin (2018) s. 13; jfr Kleineman (2018) s. 35–36.

²¹ Kleineman (2018) s. 36–37.

²² Boman (1960) s. 187.

²³ Jfr Hardenberger (2023) s. 24.

förnekanden och kontradiktoriska och konträra åberopanden i SvJT. År 2023 publicerades Alexander Hardenbergers doktorsavhandling *Åberopsbörda i dispositiva tvistemål: En civilprocessuell studie i anslutning till 17 kap. 3 § andra meningen RB*, vilken utgör den andra extensiva studien om åberopsbördan.

Beträffande specifikt åberopsbördans fördelning i negativa fastställelsemål saknas det forskning som djupgående studerat ämnet. Det nämns dock översiktligt av bland annat Boman, av Hans Gustaf Olsson i hans doktorsavhandling *Förberedelse i tvistemål* samt av Sven Larsson i artikeln *Om åberopande: Några kommentarer till en avhandling i SvJT*. Ämnet har senast berörts kortfattat av Hardenberger i hans doktorsavhandling.

1.6 Disposition

Denna inledning följs av den avhandlande delen, vilken är indelad i fem avsnitt. I det första avsnittet definieras några begrepp som är centrala för att förstå de kommande delarna (2). Därefter kommer redogöras för innebörden av att åberopa något (3) och förklaringsmodeller för åberopsbördans fördelning (4). Efter det kommer negativ fastställsetalan och dess syfte att behandlas (5). Uppsatsens avhandlande del avslutas sedan med en redogörelse för det material som finns gällande åberopande och åberopsbördan inom en negativ fastställsetalan (6). Avslutningsvis görs en analys av det som presenterats i avhandlingen (7).

2 Civilprocessuella begrepp

Betydelsen av ett flertal begrepp är avgörande för förståelsen av åberopsbördans fördelning, men även civilprocessrätten i övrigt.²⁴ Därav kommer nedan redogöras för några centrala begrepp och hur de definieras inom ramen för denna uppsats. Det som presenteras är enbart utgångspunkter och begreppen kommer vidareutvecklas och kontextualiseras i kommande avsnitt.

2.1 Konkreta och abstrakta rättsfaktum

Rättsfaktum delas ofta in i två olika kategorier, dels konkreta rättsfaktum, dels abstrakta rättsfaktum. Med konkreta rättsfaktum avses de omständigheter i verkligheten en part grundar sin talan på.²⁵ Abstrakta rättsfaktum betecknas även rekvisit²⁶ och är villkor som måste uppfyllas för att aktualisera rättsföljden i en rättsregel.²⁷ I denna uppsats kommer konkreta rättsfaktum kallas rättsfaktum, medan abstrakta rättsfaktum benämns som rekvisit.

2.2 Åberopsbörda och bevisbörda

Åberopsbörda innebär att en av parterna i en tvist står risken för att en omständighet inte åberopats.²⁸ Alltså parten med åberopsbördan ”har att bära nackdelen av att omständigheten icke åberopats i målet och sålunda ej ingår i processmaterialet i egenskap av rättsfaktum”.²⁹ Att en part bär bördan är inte synonymt med att det finns en plikt för parten att agera på ett visst sätt. Det finns alltså ingen skyldighet för en part att åberopa något, men parten bär bördan av sin underlåtenhet.³⁰ På ett liknande sätt innebär bevisbördan att någon av parterna bär risken för att en omständighet inte är bevisad inför domstolen.³¹

²⁴ Jfr Heuman (2007/08) s. 909–914.

²⁵ Lindblom (2006) s. 167–168; se avsnitt 3.2.

²⁶ Lindell (2021) s. 322.

²⁷ Westberg (2021) s. 153.

²⁸ Ibid. s. 343–344.

²⁹ Boman (1964) s. 8.

³⁰ Westberg (2021) s. 150.

³¹ Ibid. s. 391.

2.3 Dispositiva tvistemål

Dispositiva tvistemål benämns i RB som mål där saken är sådan ”att förlikning därom är tillåten”.³² Det innebär att parterna i tvisten kan uppnå samförstånd och avtala om förlikning.³³ Till dispositiva tvistemål hör de flesta kommersiella och förmögenhetsrättsliga mål. Dessa rättsområden består till stor del av dispositiv civilrätt där avtalsfrihet är central, därmed blir målen dispositiva. Detta ska skiljas från indispositiva tvistemål, där förlikning inte är tillåten och parternas inflytande i målet är mer begränsat, exempelvis vårdnadstvister.³⁴

³² Westberg (2021) s. 95; jfr exempelvis 13 kap. 5§ RB.

³³ Jfr Westberg (2021) s. 34.

³⁴ Westberg (2021) s. 95–97.

3 Åberopande

17 kap. 3§ andra meningen RB lyder: ”Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, må dom ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan.” Regeln är utformad som ett förbud för domstolen att grunda sin dom på omständighet som inte åberopats av part.³⁵ Om domstolen skulle bryta mot förbudet kan det utgöra grovt rättegångsfel enligt 59 kap. 1§ RB.³⁶ Tvistemål där förlikning är tillåten syftar, som ovan nämnts, till dispositiva tvistemål och därav reglerar 17 kap. 3§ andra meningen RB dessa typer av mål.³⁷ Även om det inte direkt framgår av paragrafens ordalydelse innefattar den även att en viss part har bördan för att åberopa vissa omständigheter, den så kallade åberopsbördan.³⁸

Genom 17 kap. 3§ RB kommer den processrättsliga dispositionsprincipen till uttryck. Denna princip är central inom dispositiva tvistemål och innebär att det är parterna som sätter gränserna för domstolens prövning.³⁹ Domstolen är bunden till de omständigheter som parterna åberopat. Därtill fungerar även åberopandet som ett tydliggörande för motparten om vad denne ska försvara sig mot.⁴⁰ Nedan presenteras först innebörden av ett åberopande, följt av åberopandets föremål. Därefter kommer redogöras för relationen mellan 17 kap. 3§ RB och innehållet i stämningsansökan. Avslutningsvis behandlas sakinvändningar och i vilken turordning domstolen beaktar åberopanden.

3.1 Innebörden av ett åberopande

Ett åberopande inom ramen för 17 kap. 3§ andra meningen RB är en processhandling varigenom parterna kan bestämma över processföremålet. Med processhandling avses en handling som syftar till att aktualisera processuella rättsverkningar.⁴¹ Varken lagtexten eller förarbetena till 17 kap. 3§ ger dock någon definition av begreppet ”åberopande”. Boman menar att ett åberopande

³⁵ Jfr Westberg (2021) s. 150–151.

³⁶ NJA 1980 s. 352 (s. 359); NJA 2019 s. 802 punkt 17.

³⁷ Jfr Westberg (2021) s. 95.

³⁸ Westberg (2021) s. 344; jfr NJA 1980 s. 352 (s. 358–359).

³⁹ Ekelöf m.fl. (2016) s. 62; Westberg (2021) s. 151.

⁴⁰ Westberg (2021) s. 150–151 och 343.

⁴¹ Hardenberger (2023) s. 209.

kan ses som en typ av ”yrkande” om att domstolen ska grunda sin dom på den åberopade omständigheten. Avgörande blir därmed syftet med en parts handling, det vill säga att en åberopad omständighet ska ligga till grund för domen. Syftet ska bestämmas objektivt och domstolen ska utgå från vad parten sagt, inte vad den avsett. Det är inte avgörande att parten använt ordet ”åberopa”, men det ska tydligt framgå för både domstol och motpart att det är ett åberopande som avses.⁴²

Enligt HD är det inte tillräckligt att en part enbart hänvisar till eller nämner en omständighet för att det ska anses som ett åberopande.⁴³ Det krävs att parten ger ”klart och otvetydigt uttryck för att omständigheten åberopas till grund för talan”.⁴⁴ Som argument för detta höga krav på tydlighet framför Hardenberger att förutsättningarna för parterna att disponera över tvisteföremålet förbättras. Vidare blir det även tydligare för parterna vad de ska försvara sig mot och det leder till en kostnadseffektivare domstolsprocess.⁴⁵

Ett åberopande ska skiljas från ett *införande*. Begreppet införande är vidare än åberopande och täcker allt som nämns eller inlämnas till domstolen.⁴⁶ Därtill är ett åberopande inom ramen för 17 kap. 3§ andra meningen RB inte samma som andra typer av åberopanden i RB, exempelvis att åberopa bevis. Anledningen därom är att bestämmelsen enbart omfattar handlingar med ovan nämnda syfte och därtill har åberopandet ett specifikt föremål.⁴⁷

3.2 Åberopandets föremål

Enligt 17 kap. 3§ andra meningen RB är det omständigheter som grundar talan som är åberopandets föremål. Det som åsyftas är enligt förarbetena faktiska omständigheter som är av *omedelbar* betydelse för målet.⁴⁸ Enligt hävd kallas dessa omständigheter för rättsfakta,⁴⁹ men liknande uttryck används

⁴² Boman (1964) s. 13–15.

⁴³ NJA 2019 s. 802 punkt 13.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Hardenberger (2023) s. 313.

⁴⁶ Boman (1964) s. 12.

⁴⁷ Ibid. s. 13–14.

⁴⁸ SOU 1938:44 s. 213.

⁴⁹ Fitger m.fl. (2023-06-07) 17 kap. 3§; jfr även Ekelöf (1956) s. 57.

även i senare propositioner.⁵⁰ Hardenberger beskriver ett rättsfaktum som: ”Faktiska omständigheter vilka *parten menar* uppfyller ett eller flera rekvisit i en materiell rättsnorm som direkt eller indirekt föreskriver i målet aktuell(a) rättsföljd(er).”⁵¹ Det finns alltså inget krav på att omständigheterna faktiskt uppfyller rekvisitet, utan det räcker att parten påstår att så är fallet. Anorlunda uttryckt är det sakförhållanden som en part hävdar är rättsligt relevanta.⁵² Rättsfakta ska skiljas från bevisfakta, vilket är omständigheter som har *medelbar* betydelse för målet.⁵³ Bevisfakta definieras negativt och avser allt som införs i målet som inte är rättsfakta.⁵⁴

Rättsregler behöver, till skillnad från rättsfakta, inte åberopas. Detta följer av principen *jura novit curia* (domaren känner lagen).⁵⁵ Härtill menar Boman och Hardenberger att rättsfakta inte behöver kvalificeras rättsligt.⁵⁶ Parterna behöver alltså inte ange på vilket sätt ett rättsfaktum aktualiserar en rättsföljd.⁵⁷ Enligt Westberg är dock parterna bundna av den *processrättsliga* kvalificeringen. Domstolen måste alltså förhålla sig till parternas kategorisering av fakta som *bevisfakta* eller *rättsfakta*.⁵⁸

3.3 Relationen till innehållet i stämningsansökan

I 42 kap. 2§ RB regleras innehållet i stämningsansökan. Bestämmelsens andra punkt stadgar att en stämningsansökan ska innehålla ”en utförlig redogörelse för de omständigheter som åberopas till grund för yrkandet”. Med yrkande avses det domslut som käranden vill att rätten meddelar.⁵⁹ Enligt propositionen är det som ska åberopas ”i första hand rättsfakta”.⁶⁰ Jag tolkar detta som att även annat än rättsfakta möjligtvis skulle kunna ”åberopas” enligt 42 kap.

⁵⁰ Jfr prop. 1986/87:89 s. 189–190.

⁵¹ Hardenberger (2023) s. 213.

⁵² Jfr Lindblom (2006) s. 167.

⁵³ Jfr SOU 1938:44 s. 218; Ekelöf (1956) s. 57.

⁵⁴ Fitger m.fl. (2023-06-07) 17 kap. 3§.

⁵⁵ Westberg (2021) s. 160; jfr 35 kap. 2§ andra stycket RB.

⁵⁶ Boman (1964) s. 48; Hardenberger (2023) s. 248–249.

⁵⁷ Hardenberger (2023) s. 246–248.

⁵⁸ Westberg (2013) s. 389 (not 13).

⁵⁹ Jfr prop. 1986/87:89 s. 189.

⁶⁰ Prop. 1986/87:89 s. 189.

2§ RB. Boman menar därtill att det kan åligga käranden att åberopa fler rättsfaktum enligt 17 kap. 3§ andra meningen RB än vad som krävs i stämningansökan.⁶¹ Enligt Hardenberger är det oklart vad som generellt är den lägsta gränsen för vad en stämningansökan ska innehålla. Han noterar dock att det som ska finnas i stämningansökan förmodligen ofta sammanfaller med kärandens åberopanden.⁶²

Syftet med 42 kap. 2§ 2 RB är dels att klargöra det bakomliggande rättsförhållandet till tvisten, dels att stämningansökan har en tillräckligt utförlig redogörelse så att svaranden kan avge ett fullständigt svaromål.⁶³ Därtill är det enbart en *formell* granskning som domstolen gör av stämningansökan.⁶⁴ Individualiseringssyftet skiljer sig från dispositionsprincipen och syftet med 17 kap. 3§ andra meningen RB.

3.4 Sakinvändningar och den successiva relevansens princip

Som namnet antyder, är en sakinvändning ett invändande i sak mot den andra partens åberopande.⁶⁵ Enligt Per Olof Ekelöf finns tre typer av sakinvändningar: rättsinvändning, förnekande och motfaktum.⁶⁶ Ekelöf skriver endast om svarandens invändningar, men Hardenberger menar att även käranden har möjlighet att framföra desamma.⁶⁷ En *rättsinvändning* innebär en förklaring att de omständigheter som motparten åberopat inte kan grunda ett bifall till dennes förman utifrån innehållet i gällande rätt. Med ett *förnekande* menas ett påstående om att motpartens grund delvis eller i sin helhet inte föreligger.⁶⁸

⁶¹ Boman (1964) s. 135–136.

⁶² Hardenberger (2023) s. 338 och 453.

⁶³ Prop. 1986/87:89 s. 189.

⁶⁴ Westberg (2021) s. 220–221.

⁶⁵ Jfr Hardenberger (2023) s. 346–347.

⁶⁶ Ekelöf (1956) s. 59.

⁶⁷ Hardenberger (2023) s. 346 (not 1386).

⁶⁸ Ekelöf (1956) s. 59.

Förnekandet kan även förenas med en alternativ faktaversion av händelseförloppet.⁶⁹ Beträffande begreppet *motfaktum* skriver Ekelöf följande (min kursivering):

Vad slutligen angår termen motfaktum skulle man därmed kunna avse ett *rättsfaktum*, vars existens medför att ett annat sådant faktum ej har den rättsliga betydelse det annars skulle ha. Som exempel kan nämnas [...] betalning i förhållande till det avtal respektive den försträckning, varpå käranden grundar sitt yrkande.⁷⁰

Motfaktum kan även förekomma i olika grader. Det vill säga, käranden kan bemöta ett motfaktum från svaranden med ett eget motfaktum (av andra graden). Därefter kan kedjan fortsätta med ytterligare grader.⁷¹ Ekelöfs tre sakinvändningar har sedermera anammats av HD.⁷² Eftersom motfaktum konstituerar ett rättsfaktum är det den enda av de tre sakinvändningarna som kan vara föremål för ett åberopande.⁷³

Om en part förväntar sig att motparten kommer åberopa vissa omständigheter kan denne framföra anteciperade sakinvändningar. Domstolens prövningsram utvidgas dock inte av ett anteciperat åberopande, eftersom domstolen har att bedöma olika rättsfakta enligt en viss turordning.⁷⁴ I NJA 2019 s. 802 uttryckte HD vilken ordning domstolen ska pröva parternas faktapåståenden (min kursivering):

Ett åberopande av en omständighet till grund för käromålet måste stå på egna ben. Det förhållandet att en kärande invänt mot ett åberopat *motfaktum* från svarandens sida innebär inte i sig att invändningen också utgör en grund för käromålet. Ett åberopat *motfaktum* ska, till skillnad från ett *förnekande* eller en *rättsinvändning*, prövas först sedan det prövats om grunden för käromålet räcker för ett bifall till talan på dess egna meriter.⁷⁵

⁶⁹ Hardenberger (2023) s. 356.

⁷⁰ Ekelöf (1956) s. 61.

⁷¹ Ekelöf, Edelstam & Pauli (2011) s. 28.

⁷² Se exempelvis NJA 2019 s. 802 punkt 14.

⁷³ Nordh (2008-03-07); Jfr Hardenberger (2023) s. 307 och 347–348.

⁷⁴ Hardenberger (2023) s. 366–367.

⁷⁵ NJA 2019 s. 802 punkt 14.

Detta tankesätt har sedan tidigare stöd i doktrinen och lanserades av Karl Olivecrona som den successiva relevansens princip.⁷⁶ Hardenberger menar att turordningen från NJA 2019 s. 802 även kan tillämpas analogt gällande motfaktum av olika grader.⁷⁷

⁷⁶ Olivecrona (1960) s. 208.

⁷⁷ Hardenberger (2023) s. 410.

4 Åberopsbördan och dess placering

Åberopsbördan framgår, som ovan nämnts, inte uttryckligen av 17 kap. 3§ andra meningen eller dess förarbeten. Den är dock väletablerad både inom rättspraxis och doktrin.⁷⁸ Trots detta saknas vägledning från HD om hur åberopsbördan generellt ska fördelas, även om det finns riktlinjer i vissa konkreta fall.⁷⁹ Inom doktrinen har vissa teorier utvecklats om åberopsbördans fördelning. Vissa rättsvetenskapliga forskare kallar dessa teorier för *principer*.⁸⁰ Hardenberger argumenterar för att teorierna i stället borde gå under namnet förklaringsmodeller, eftersom det saknas stöd för att domstolarna skulle vara bundna av dessa. Det är snarare olika riktlinjer för hur domstolarna *bör* resonera vid beslut om åberopsbördan.⁸¹ Jag väljer att följa Hardenbergers linje och benämna teorierna för förklaringsmodeller. Hardenberger menar därtill att förklaringsmodellerna måste ses i ljuset av strävan mot en snabb, billig och rättssäker rättegång.⁸² Nedan kommer först några utgångspunkter för åberopsbördan presenteras, följt av tre förklaringsmodeller för åberopsbördans fördelning. Åberopsbördan presenteras här allmänt och placeringen i en negativ fastställsetalan kommer behandlas först i följande avsnitt.

4.1 Utgångspunkter

Ett påstående om att omständigheter inte föreligger är ett *kontradiktoriskt påstående*. Det kan ställas mot ett positivt påstående, att ett faktum existerar. Båda kan aldrig vara sanna samtidigt och därav är ett av påståendena falskt. Endast en av parterna kan ha åberopsbördan i ett kontradiktoriskt motsatsförhållande.⁸³ Enligt Heuman är det som utgångspunkt den part som påstår att omständigheter *föreligger* som har åberopsbördan. Ett undantag till detta är om ett rekvisit är negativt utformat.⁸⁴ Vissa forskare verkar utgå från att detta

⁷⁸ Jfr Hardenberger (2023) s. 203–204.

⁷⁹ Westberg (2021) s. 345.

⁸⁰ Se exempelvis Boman (1964) s. 196; Heuman (2007/08) s. 912.

⁸¹ Hardenberger (2023) s. 79.

⁸² Hardenberger (2023) s. 423–430; jfr exempelvis prop. 1986/87:89 s. 260.

⁸³ Heuman (2007/08) s. 912–913; jfr även Nordh (2008-03-07).

⁸⁴ Heuman (2007/08) s. 913.

är det enda undantaget.⁸⁵ Hardenberger och Boman menar dock att det i vissa fall kan föreligga en åberopsbörd för påståenden om att omständigheter inte föreligger, ett rättsfaktums negativa sida, även om rekvisitet är positivt utformat.⁸⁶ Enligt Boman skulle en annan ordning kräva att lagstiftaren tagit ställning till åberopsbördans fördelning vid utformandet av lagtexten, vilket Boman menar inte gjorts.⁸⁷ Hardenberger framför på liknande sätt att även om åberopsbördan ofta följer den språkliga lydelsen i en rättsregel, bör domstolen inte vara bunden av denna.⁸⁸ Det är möjligt att detta förbisetts av de som enbart utgår från det första undantaget.

4.2 Rättsgrundande, rättshindrande och rättsupphävande rättsfaktum

Rättsfaktum kan delas in i rättsgrundande, rättshindrande och rättsupphävande rättsfaktum.⁸⁹ Alltså fakta som utifrån en materiell regel grundar, hindrar eller upphäver rättigheter.⁹⁰ En placering av åberopsbördan utifrån denna uppdelning diskuterades först av Ernst Kallenberg.⁹¹ Enligt denna förklaringsmodell har käranden som utgångspunkt åberopsbördan för rättsgrundande faktum, medan svaranden har åberopsbördan för faktum som klassas som rättshindrande eller rättsupphävande.⁹² Visst stöd för denna förklaringsmodell kan möjligtvis finnas i HD:s resonemang i NJA 2003 s. 89. I målet resonerar HD att käranden inte lämpligen bör ha åberopsbördan för ett ”rättsupphävande faktum” och att svaranden därmed har åberopsbördan för detta.⁹³

Det finns dock nackdelar med denna förklaringsmodell. Centralt är att det inte existerar några generella svar på vilka rekvisit i en rättsregel som grundar,

⁸⁵ Jfr exempelvis Taksøe-Jensen (1976) s. 408–409.

⁸⁶ Hardenberger (2023) s. 463; Boman (1979) s. 348–349.

⁸⁷ Boman (1979) s. 349–350.

⁸⁸ Hardenberger (2023) s. 464.

⁸⁹ Boman (1964) s. 206.

⁹⁰ Jfr Hardenberger (2023) s. 431.

⁹¹ Kallenberg (1927) s. 15–16.

⁹² Westberg (2021) s. 345.

⁹³ NJA 2003 s. 89 (s. 98).

hindrar eller upphäver rättigheter.⁹⁴ Westberg exemplifierar detta utifrån avtals (o)giltighet. Avtalets giltighet kan ses som ett rättsgrundande faktum samtidigt som avtalets ogiltighet kan ses som ett rättsupphävande. Förklaringsmodellen ger inget svar på vilken av parterna som ska ha åberopsbördan i denna situation.⁹⁵

4.3 Processekonomiska överväganden

Som en andra förklaringsmodell kan åberopsbördan fördelas utifrån process-ekonomiska överväganden.⁹⁶ Dessa tankar introducerades av Boman och kan delas in i två undergrupper:

Pro primo böra reglerna om åberopsbördan vara så utformade, att de förhindra, att ett stort antal alternativa rättsfakta måste göras till processmaterial för domen. *Pro secundo* bör åberopsbördan beträffande sådana rättsfakta, vilka typiskt sett ofta äro ostridiga, placeras på ett sådant sätt, att rättsfaktum i regel behöver indragas i målet blott när detsamma är tvistigt.⁹⁷

Westberg kallar detta för en typ av frekvensteori, eftersom den syftar till att minimera antalet onödiga åberopanden. Enligt Westberg kan teorin ses som en typ av hjälpregel för att motverka de problem som uppstår vid tillämpningen av förklaringsmodellen om rättsgrundande, rättshindrande och rättsupphävande rättsfaktum.⁹⁸ HD har hänvisat till delar av Bomans avhandling i sina domskäl, men har inte uttryckligen ställt sig bakom hans teori och det är oklart exakt vilken betydelse förklaringsmodellen faktiskt har tillmätts.⁹⁹

För att illustrera sin teori framför även Boman ett exempel om avtals (o)giltighet. Om en borgenär skulle ha åberopsbördan för att ett avtal var giltigt skulle denne behöva åberopa avsaknaden av alla ogiltighetsgrunder, vilket resulterar i en stor mängd åberopanden. Ifall det i stället skulle åligga gälde-

⁹⁴ Hardenberger (2023) s. 435.

⁹⁵ Westberg (2021) s. 346.

⁹⁶ Jfr Boman (1964) s. 198.

⁹⁷ Boman (1964) s. 199.

⁹⁸ Westberg (2021) s. 346.

⁹⁹ Se exempelvis NJA 2006 s. 439 (s. 451); jfr Hardenberger (2023) s. 454.

nären att åberopa ogiltighet blir frågan relevant enbart då gäldenären vill ifrågasätta giltigheten och dessutom är det enbart de ogiltighetsgrunder gäldenären vill göra gällande som åberopas. Det skulle alltså finnas processekonomiska fördelar med att placera åberopsbördan på gäldenären.¹⁰⁰

Även denna förklaringsmodell har vissa nackdelar. Hardenberger menar att den första undergruppen inte specificerar vilka fakta som käranden bär åberopsbördan för först efter att svaranden har åberopat motfaktum. Avgränsningen av kärandens åberopsbörda görs därmed av den andra undergruppen. Den förutsätter dock att domstolen har viss förkunskap (eller kan få kunskap om) vad som normalt är tvistigt och inte tvistigt.¹⁰¹

4.4 Bevisbördan

I många fall placeras åberopsbördan på den part som har bevisbördan för ett visst rättsfaktum.¹⁰² Att det ofta som resultat blir samma part som bär båda bördor innebär dock inte nödvändigtvis att bedömningen görs på samma sätt.¹⁰³ Enligt Hardenberger har det förekommit fall där bevisbördan och åberopsbördan betraktats som samlade av HD.¹⁰⁴ Domstolen har dock inte utförligt motiverat varför de valt detta tillvägagångssätt.¹⁰⁵

Vid tveksamma fall menar Boman att åberopsbördan kan följa bevisbördan.¹⁰⁶ Andra uttrycker det snarare som en huvudregel där de ovan framförda förklaringsmodellerna utgör undantag.¹⁰⁷ Hardenberger menar att en fördel med det sistnämnda är enkelhet och förutsebarhet. Vid undantag måste då processekonomi vägas mot enkelheten och förutsebarheten.¹⁰⁸

Enligt Westberg har praxis om bevisbördan de senaste åren dominerats av principen om bevissäkringsansvar. Centralt för denna princip är att den part

¹⁰⁰ Boman (1964) s. 199.

¹⁰¹ Hardenberger (2023) s. 457 och 459.

¹⁰² Hardenberger (2023) s. 440; Ekelöf, Edelstam & Pauli (2011) s. 31.

¹⁰³ Jfr Hardenberger (2023) s. 282–285.

¹⁰⁴ Hardenberger (2023) s. 441; jfr exempelvis NJA 2002 s. 41 (s. 44).

¹⁰⁵ NJA 2002 s. 41 (s. 44); jfr Hardenberger (2023) s. 441.

¹⁰⁶ Boman (1964) s. 263.

¹⁰⁷ Jfr Hardenberger (2023) s. 445.

¹⁰⁸ Hardenberger (2023) s. 445.

som enklast och billigast kan säkerställa bevis för en viss omständighet bör ha bevisbördan därom. Detta kan knytas till den allmänna utgångspunkten att en part som saknar möjligheter att anskaffa bevis inte bör åläggas bevisbördan. Vid kontradiktoriska påståenden är huvudregeln enligt principen om bevissäkringsansvar att den part som påstår att något hänt har bevisbördan, eftersom det är lättare att säkra bevis om att något inträffat än motsatsen.¹⁰⁹

En åberopsbörda helt anknuten till bevisbördan skulle medföra ett antal problem, eftersom de fyller olika funktioner inom processrätten. Åberopsbördans syfte att avgränsa processföremålet beaktas inte vid bedömningen av bevisbördan. Därtill skulle en förklaringsmodell där åberopsbördan följer bevisbördan inte ge besked om hur argumentationskedjan enligt den successiva relevansens princip ser ut. Om en part åläggs bevisbördan för en omständighet framgår det inte om denna utgör ett ”ursprungligt” rättsfaktum eller motfaktum.¹¹⁰

¹⁰⁹ Westberg (2021) s. 399–402.

¹¹⁰ Hardenberger (2023) s. 443–445.

5 Negativ fastställsetalan

En fastställsetalan syftar till att fastslå om ett visst rättsförhållande föreligger eller inte mellan käranden och svaranden och utmynnar, till skillnad från en fullgörelsetalan, inte i en exigibel dom.¹¹¹ Den kan alltså inte verkställas av Kronofogden. En talan som ämnar fastslå att ett rättsförhållande föreligger kallas för positiv fastställsetalan, medan motsatsen kallas för negativ fastställsetalan.¹¹² Förutsättningarna för att få väcka en negativ fastställsetalan framgår av 13 kap. 2§ RB. Utifrån bestämmelsens första stycke krävs att det finns en ovisshet över ett rättsförhållande och att denna ovisshet är till nackdel för käranden. Därutöver finns även ett krav på att talan ska vara lämplig. I lämplighetsbedömningen ska bland annat kärandens intresse av att väcka talan vägas mot olägenheter för svaranden. Därtill ska sannolikheten för ytterligare processer beaktas.¹¹³ En negativ fastställsetalan måste dock i större utsträckning godtas för att uppfylla rätten till rättvis rättegång i artikel 6 EKMR, eftersom det inte finns något alternativ att väcka en fullgörelsetalan (vilket finns vid en positiv fastställsetalan).¹¹⁴

I 13 kap. 2§ andra stycket RB ges möjligheten att i en redan instämmd talan få fastställt huruvida ett rättsförhållande består eller inte, så kallade prejudicerande rättsförhållanden.¹¹⁵ Nedan kommer först presenteras syftet med en negativ fastställsetalan inom den svenska processrätten. Därefter kommer närmare redogöras för vad ett rättsförhållande är.

5.1 Syftet med en negativ fastställsetalan

I processberedningens förslag till RB omnämns inte den negativa fastställsetalans roll inom den svenska processrätten. Inom doktrinen har dock vissa tankar utvecklats. Olivecrona skriver följande om negativ fastställsetalan (min kursivering):

¹¹¹ 13 kap. 2§ RB; 1 kap. 1§ utsökningsbalken e contrario.

¹¹² SOU 1938:44 s. 182.

¹¹³ NJA 2013 s. 209 punkt 7–8.

¹¹⁴ Sunnqvist (2023) s. 7.

¹¹⁵ SOU 1938:44 s. 183.

En negativ fastställsetalan kan sägas innebära, att ett käromål från motpartens sida anteciperas och att ett ogillande av detta anteciperade käromål yrkas. Bifalles detta yrkande, innebär domen att kändanden förklaras vara fri från en påstådd förpliktelse. *Detta är i sak detsamma som att ogilla ett käromål, varigenom ett förpliktande för svaranden yrkas.*¹¹⁶

Olivecrona ser alltså ett käromål i en negativ fastställsetalan som en form av ”anteciperat svaromål”. Liknande tankar har senare uttrycks av HD, exempelvis i NJA 2013 s. 209: ”En negativ fastställsetalan kan vara ett sätt att värja sig mot en förutsedd fullgörelsetalan och fastställsedomen får sitt värde genom rättskraften.”¹¹⁷

5.2 Närmare om rättsförhållande

Det centrala i tvisten för en negativ fastställsetalan är som ovan framförts om det föreligger ett rättsförhållande mellan de tvistande parterna. Begreppet rättsförhållande är inte definierat i lagen eller dess förarbeten. Enligt HD menas med ett rättsförhållande att det rör sig om ett konkret förhållande eller icke-förhållande mellan kändanden och svaranden och talan får därmed inte avse rena sakförhållanden. Däri finns ett krav på att ”talan måste anknyta till minst en rättsföljd”.¹¹⁸ Det vill säga, talan ska handla om frågan huruvida det saknas rättigheter eller skyldigheter mellan parterna.¹¹⁹

Rättsförhållandet anknyter alltså till en viss rättsföljd. I en negativ fastställsetalan yrkar kändanden därmed att en rättsföljd *inte* ska inträda, eftersom denne vill fastställa att ett rättsförhållande inte föreligger. Utifrån detta menar jag att det är främst tre olika argumentationsled kändanden kan utnyttja i en negativ fastställsetalan. För det första kan kändanden anföra att omständigheter som uppfyller rekvisiten inte inträffat, kontradiktoriska påståenden. Exempelvis att det inte föreligger något avtal som medför betalningskrav för kändanden. För det andra går det även att tänka sig situationer då kändanden

¹¹⁶ Olivecrona (1960) s. 176.

¹¹⁷ NJA 2013 s. 209 punkt 6.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Nordh (2019) s. 32.

påstår att omständigheter föreligger, men att dessa inte aktualiserar den i målet centrala rättsföljden. Till exempel att käranden yrkar icke-försträckning och påstår att det föreligger ett gåvoförhållande. För det tredje är det även möjligt för käranden att påstå vad som i en fullgörelsetalan eller positiv fastställsetalan ofta benämns som motfaktum. Exempelvis att fordran är betald.¹²⁰

¹²⁰ Jfr Hardenberger (2023) s. 542.

6 Åberopande och åberopsbördan i negativa fastställelsemål

6.1 Prejudikat

Det finns ingen praxis som uttryckligen tagit ställning till åberopsbördans fördelning inom en talan om negativ fastställelse. Jag har dock hittat ett rättsfall där vissa indirekta slutsatser kan dras utifrån HD:s resonemang. I NJA 2021 s. 709 yrkade käranden att domstolen skulle fastställa att denne inte var bunden av en hembudsklausul (en form av förfogandeinskränkning) i ett gåvobrev rörande fast egendom. HD konstaterade i domskälen att något avtal som begränsar kärandens rätt att sälja fastigheten ”inte gjorts gällande”.¹²¹ Detta är en formulering som används av domstolen vid ställningstaganden om åberopsbördan.¹²² Min tolkning av fallet är därmed att åberopsbördan föll på svaranden för påstående om existensen av en förpliktelse, när käranden yrkade att domstolen skulle fastställa avsaknaden av densamma. HD ger dock inget svar på huruvida käranden hade en föregående åberopsbörda för grunden till dennes talan.¹²³

Enligt mig finns det två alternativa tolkningsmöjligheter. Det är möjligt att tolka rättsfallet som att det föreligger ett kontradiktoriskt motsatsförhållande. I så fall kan inte käranden ha en föregående åberopsbörda och då ankommer den ”ursprungliga” åberopsbördan i stället på svaranden. En annan möjlig tolkning är att käranden ansågs ha åberopsbördan för omständigheter gällande gåvobrevet, medan svaranden hade åberopsbördan för att det skulle finnas ett (ytterligare) avtal som begränsade rätten att sälja fastigheten.

6.2 Doktrin

Som ovan framförts finns ingen studie som berör åberopande eller åberopsbördan i negativa fastställelsemål. Frågan har dock uppkommit inom doktrinen. Boman menar att åberopsbördans fördelning kan vara mer flytande i en

¹²¹ NJA 2021 s. 709 punkt 22.

¹²² Jfr Boman (1960) s. 415.

¹²³ För en liknande tolkning, se Hardenberger (2023) s. 488.

negativ fastställelsetalan jämfört med positiv fastställelsetalan eller fullgörelsetalan. Anledningen till detta är kravet på att käranden alltid måste ange grunden för sitt yrkande. Enligt Boman kan käranden därför behöva åberopa något om vad ett avtal *inte* innehåller.¹²⁴ Beträffande ogiltighetsförutsättningar menar Boman att det som utgångspunkt är svaranden som ska åberopa dessa, men att det inom ramen för en negativ fastställelsetalan i stället är käranden som bär denna börda. Ogiltighetsanledningen skulle då utgöra en grund för kärandens yrkande. Detta motiverar Boman utifrån processekonomiska överväganden.¹²⁵ Avtals ogiltighet kan enligt Westberg ses som ett *rättsupphävande* faktum, vilket svaranden vanligtvis har åberopsbördan för.¹²⁶

I en kommentar till Bomans avhandling diskuterar Larsson huruvida 17 kap. 3§ andra meningen RB ska tolkas annorlunda vid en negativ fastställelsetalan jämfört med andra taleformer. Larsson framför att om käranden yrkar att domstolen ska fastställa att denne inte är betalningsskyldig till följd av en försträckning skulle icke-försträckning utgöra en omständighet som domstolen kan grunda en bifallande dom på. Då är det enligt Larsson även rimligt att käranden ska åberopa detta. Eftersom icke-försträckning inte ska åberopas i en fullgörelsetalan om betalning av försträckning, skulle detta kräva olika tolkningar av 17 kap. 3§ andra meningen RB beroende på taleform.¹²⁷

Gällande åberopsbördan vid en talan om skadestånd har även Olsson kommenterat Bomans teori. Olsson menar att Bomans uttalande om att den skadelidande bär åberopsbördan för faktum som konstituerar vållande¹²⁸ bara tar hänsyn till dennes ställning som kärende. Om det i stället skulle vara den påstådda skadegörande som väcker en negativ fastställelsetalan skulle åberopsbördan för vållandefakta ligga på svaranden (som då är skadelidande). Detta

¹²⁴ Boman (1964) s. 219–220 (not 8).

¹²⁵ Boman (1964) s. 255 och 256 (not 114); jfr avsnitt 4.3.

¹²⁶ Jfr Westberg (2021) s. 345–346.

¹²⁷ Larsson (1967) s. 18.

¹²⁸ Jfr nuvarande 2 kap. 1§ skadeståndslagen (1972:207).

kan enligt Olsson leda till märkliga resultat vid utformningen av stämning-ansökan.¹²⁹

Inom doktrinen har även framförts att en gäldenär (käranden) inte behöver åberopa ett specificerat rättsfaktum i sin stämningansökan vid en negativ fastställsetalan gällande en fordrans existens, om gäldenären inte känner till borgenärens (svaranden) grund för fordran. Däremot måste gäldenären åberopa att denne betalt fordringen om detta utgör grund för dennes talan.¹³⁰ Det sistnämnda skulle gå i enlighet med att gäldenären anses ha åberopsbördan för betalningsfakta (detta diskuteras dock som motfaktum från gäldenären i rollen som svarande).¹³¹ Ekelöf har även uttryckt det som att käranden i en negativ fastställsetalan i vissa fall ska ges dispens från att behöva ange grunden i stämningansökan, exempelvis om käranden hävdar att svarandens påstådda fordran är ”helt gripen ur luften”.¹³² Det ska dock noteras att detta framfördes av Ekelöf vid en tidigare lydelse av 42 kap. 2§ RB om stämningansökans innehåll, som inte innehöll ordet ”utvidgad”.¹³³

¹²⁹ Olsson (1964) s. 59–60.

¹³⁰ Ekelöf, Edelstam & Pauli (2011) s. 33 (not 65).

¹³¹ Hardenberger (2023) s. 542; jfr SOU 1938:44 s. 214.

¹³² Ekelöf (1961) s. 127.

¹³³ Jfr avsnitt 3.3.

7 Analys

Utifrån det som ovan framförts kan det konstateras att rättsläget är oklart. Avsaknaden av ledning från lagtext, förarbeten och i stort sett även från praxis innebär att frågan främst diskuterats kortfattat av olika rättsvetenskapliga forskare (ofta enbart i fotnoter). I syfte att förbättra förutsebarheten hade ett förtydligande från lagstiftaren varit fördelaktigt. Eftersom föremålet för åberopande och åberopsbördan är rättsfaktum blir detta begrepp centralt för att avgöra hur åberopsbördan på ett tillåtet sätt kan fördelas. Som ovan nämnts är ett rättsfaktum ett påstått sakförhållande som uppfyller ett rekvisit i en rättsregel. Utgångspunkten är att den part som påstår att omständigheter föreligger har åberopsbördan för dessa. En part kan ha åberopsbördan för ett påstående om att omständigheter inte föreligger om rekvisitet är negativt utformat eller i vissa andra odefinierade undantagsfall. Enligt min mening saknas det stöd för att 17 kap. 3§ andra meningen RB ska tolkas på olika sätt beroende på taleform. Undantagsfallen bör därmed bestämmas utifrån hur de materiella reglerna uttrycker sig i sin processuella kontext. En negativ fastställsetalan utgör alltså, enligt mig, inte i sig ett undantag från att rättsfaktums positiva sida är föremålet för åberopsbördan.

NJA 2021 s. 709 ger visst stöd för att åberopsbördan kan vara omvänd i en negativ fastställsetalan, eftersom svaranden fick åberopsbördan för ett rättsfaktum som vanligtvis tillfaller käranden. Främst den första av mina alternativa tolkningar talar för en sådan omvänd åberopsbörda. Den andra tolkningen är mer i linje med Bomans påstående om att käranden i en negativ fastställsetalan kan behöva åberopa icke-avtal, till följd av en flexiblare fördelning av åberopsbördan. Eftersom rättsfallet handlar om avtalsrätt kan det inte dras konkreta slutsatser gällande andra rättsområden.

7.1 Åberopsbördans förklaringsmodeller

Enligt mig kan de förklaringsmodeller som redogjorts för tillämpas på negativa fastställsemål, men att de i flera fall får omvänt resultat jämfört med andra taleformer. I exempelvis NJA 2021 s. 709 placerades åberopsbördan för existensen av ett avtalsvillkor på svaranden. Detta skulle kunna kallas för

en *rättsgrundande* omständighet, vilket kändanden annars anses ha åberopsbördan för. Även Bomans processekonomiska modell lär ofta leda till liknande utfall. Hans egna exempel om ogiltighetsgrunder illustrerar detta. Likaså skulle en åberopsbörda för betalningsfakta placerad på kändanden i en negativ fastställsetalan innebära ett mindre antal åberopanden. I många fall lär kändanden i en negativ fastställsetalan försöka bevisa att omständigheter inte inträffat, medan svaranden gör det motsatta. Utifrån bevissäkringsprincipen lär bevisbördan då ofta falla på svaranden. Enligt förklaringsmodellen om åberopsbördans koppling till bevisbördan kan även åberopsbördan anses falla på svaranden. Det är dock inte säkert att förklaringsmodellerna alltid får detta omvända utfall.

7.2 Processrättens systematik

En omvänd åberopsbörda kan även anses fördelaktig utifrån en systematisk synpunkt. Eftersom käromålet i en negativ fastställsetalan kan beskrivas som ett "anteciperat svaromål" är det lämpligt att kändanden bär åberopsbördan för de rättsfakta som svaranden har åberopsbördan för i positiva taleformer och tvärt om. Formuleringen i 42 kap. 2§ 2 RB talar dock emot detta, eftersom kändanden förutsätts kunna åberopa rättsfaktum. Möjligtvis kan det här vara en förklaring till varför Boman förespråkar en mer flexibel åberopsbörda i negativa fastställsemål. Ekelöf menar dock att kändanden i vissa fall ska ges dispens från att ange grunden i en negativ fastställsetalan, eftersom denne inte alltid har möjlighet att framställa några åberopanden. Utifrån min tolkning av 42 kap. 2§ 2 RB kan den i sin nuvarande form möjligtvis innefatta annat än enbart rättsfakta, varför dispens kanske inte är nödvändigt. Eftersom syftet är att individualisera tvisteföremålet, lär det oavsett inte leda till några större problem i praktiken huruvida kändanden anger rättsfaktum eller enbart andra omständigheter, så länge motparten har tillräcklig information för att kunna avge svaromål. Lagrummet bör dock enligt mig förtydligas av lagstiftaren.

Kändandens ursprungliga framföranden skulle utifrån detta kunna utgöra anteciperade invändningar, varav enbart anteciperade motfakta kan vara föremål för åberopsbördan som utgångspunkt. Detta kan jämföras med Ekelöfs tankar om att kändanden ska ange betalningsfakta i sin stämningsansökan vid

en negativ fastställsetalan. Eftersom ett motfaktum förutsätter föregående rättsfaktum blir det enbart rättsligt relevant efter ett åberopande av svaranden, i enlighet med den successiva relevansens princip.

7.3 Slutsats

Sammanfattningsvis menar jag att åberopsbördan i negativa fastställsemål kan bli omvänd och placeras på motsatt part jämfört med andra taleformer. Denna slutsats grundas främst på förklaringsmodellerna, men även i jämförelse med övrig doktrin och NJA 2021 s. 709. Systematiken gällande negativ fastställsetalan talar därtill för att detta kan vara ett möjligt utfall. Rättsläget är dock oklart och det finns vissa som förespråkar en mer flexibel syn på åberopsbördan vid en negativ fastställsetalan. Förklaringsmodellerna används inom doktrinen för att fylla ut detta oklara rättsläge och det är därmed inte givet att utfallet vid tillämpningen av dessa sammanfaller med gällande rätt. Mina slutsatser utgör därmed ett förslag på hur åberopsbördan *kan* fördelas och gör *inte* anspråk på att fastslå hur den *ska* placeras.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Boman, Robert (1979), 'Anmälan av Finn Taksøe-Jensen: Materiel procesledning i borgerlige sager.' *TfR* s. 345–362.

Boman, Robert (1964), *Om åberopande och åberopsbörda i dispositiva tvistemål*. Norstedt.

Boman, Robert (1960), 'Åberopsbördan i bilmål.' *SvJT* s. 387–419.

Dahlman, Christian (2019) 'Begreppet rättskälla', i: Dahlman, Christian & Wahlberg, Lena (red.), *Juridiska grundbegrepp*. Studentlitteratur s. 55–74.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars & Pauli, Mikael (2016), *Rättegång: Första häftet*. 9 uppl., Wolters Kluwer.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael (2011), *Rättegång: Femte häftet*. 8 uppl., Norstedts Juridik.

Ekelöf, Per Olof (1961), *Kompendium över civilprocessen del II*. Juridiska föreningen.

Ekelöf, Per Olof (1956), *Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper*. P.A. Norstedt & Söners förlag.

Fitger, Peter, Sörbom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar & Renfors, Cecilia, *Rättegångsbalken* (2023-06-07, version 94, JUNO).

Hardenberger, Alexander (2023), *Åberopsbörda i dispositiva tvistemål: En civilprocessuell studie i anslutning till 17 kap. 3 § andra meningen RB*. Norstedts Juridik.

Heuman, Lars (2007/08), 'Skyldigheten enligt RB 17:3 att göra förnekanden och kontradiktoriska och konträra åberopanden.' *JT* s. 909–919.

Kallenberg, Ernst (1927), *Svensk civilprocessrätt: Andra bandet I*. Håkan Ohlssons boktryckeri.

Kleineman, Jan, (2018) 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Studentlitteratur s. 21–46.

Larsson, Sven (1967), 'Om åberopande: Några kommentarer till en avhandling.' *SvJT* s. 11–36.

Lindblom, Per Henrik (2006), 'Processens arkitektur', i: Lindblom, Per Henrik, *Sena uppsatser: Om domstolsprocessen, processmaterialet och den alternativa tvistlösningen*. Norstedts Juridik s. 165–255.

Lindell, Bengt (2021), *Civilprocessen: rättegång samt skiljeförfarande och medling*. 5 uppl., Iustus Förlag.

Nordh, Roberth (2019), *Processens ram i tvistemål: om yrkande och grunder, ändring av talan m.m.*. 4 uppl., Iustus Förlag.

Olivecrona, Karl (1960), *Rätt och dom*. P. A. Norstedt & Söners förlag.

Olsson, Hans Gustaf (1964), *Förberedelse i tvistemål*. P. A. Norstedt & Söners förlag.

Schelin, Johan (2018), *Kritiska perspektiv på rätten*. Poseidon Förlag.

Sunnqvist, Martin (2023), *Taleformer, taleändringar och rättskraft: En översikt (version 2)*. Lunds universitet.

Taksøe-Jensen, Finn (1976), *Materiel procesledning i bergerlige sager*. Juristforbundets forlag.

Westberg, Peter (2013), *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*. 1:4 uppl., Norstedts Juridik.

Westberg, Peter (2021), *Civilrättskipning I: Tvistemål*. 3 uppl., Norstedts Juridik.

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1938:44 Processberedningens förslag till rättegångsbalk.

Propositioner

Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1980 s. 352.

NJA 1994 s. 194.

NJA 2002 s. 41.

NJA 2003 s. 89.

NJA 2006 s. 439.

NJA 2013 s. 209.

NJA 2019 s. 802.

NJA 2021 s. 709.

Övrigt

Nordh, Robert (2008-03-07), *Invändning, åberopsbörda och erkännande*. Infotorg Juridik. <infotorgjuridik.se> (besökt 2023-12-28).